

Risk İletişimi Açısından Bilginin Önemi ve Bilgi Okuryazarlığı*

The Importance of Information in Terms of Risk Communication and Information Literacy

Eda Turancı, Arş. Gör. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İletişim Fakültesi, E-posta: turancieda@gmail.com

Anahtar Kelimeler:

Risk, Risk İletişimi,
Bilgi, Okuryazarlık,
Bilgi Okuryazarlığı.

Öz

Bu çalışmanın amacı, risk iletişimi açısından bilginin önemini ortaya koymak ve edinilen bilgilerin anlaşılması açısından önemli bir faktör olan okuryazarlık ilişkisini kurarak konuyla ilgili kapsamlı bir bakış açısı sunmaktır. Temel olarak bir bilgi alışverişi süreci olarak tanımlanan risk iletişimi, mevcut bilgilerin yönetilmesine dayanmaktadır. Risk, karmaşık doğası gereği uzmanlık gerektiren, bilimsel dayanaklarla açıklanabilen ve analiz becerisini gerektiren bir durumdur. Bu doğrultuda risk iletişimi sırasında hedef kitlenin belirli bir okuryazarlık seviyesine ve analiz-sentez yeteneğine sahip olması beklenmektedir. Okuryazarlık kavramı temel bir okuma yazma sürecinin ötesinde çeşitli beceri ve yetenekler bütünüdür. Yaşam boyu öğrenme kapsamında da değerlendirilebilecek olan okuryazarlık kavramı, bireyin eriştiği bilgiyi yorumlama, anlama ve kullanabilme becerisine işaret eder. Özellikle iletişim araçlarının geliştiği, yaygınlaştığı ve görece herkes için erişilebilir hale geldiği modern toplumlarda bilgiye erişme ve bilgi edinme ihtiyacı giderek artarken, edinilen bilginin yorumlanabilmesi bilgi okuryazarlığı düzeyiyle ilgilidir. Risk iletişimi sürecinde de kamuoyunun ihtiyaç duyduğu bilgilerin aktarılmasının ötesinde, aktarılan bu bilgilerin nasıl yorumlandığı ya da anlaşıldığı önemli bir konudur.

Keywords:

Risk, Risk
Communication,
Information,
Literacy,
Information
Literacy.

Abstract

The aim of this study is to reveal the importance of information in terms of risk communication and to provide an extensive point of view by establishing literacy relation which is an important factor for understanding the information obtained. Risk communication, which is basically defined as an information exchange process, is based on management of available information. Risk is a condition that requires expertise, can be explained on scientific basis and requires analysis skills by its very nature. In this context, it is expected for the target audience to have a certain level of literacy and analysis-synthesis skill during risk communication. The concept of literacy is an overall concept of various skills and talents beyond a basic literacy process. The concept of literacy which can be assessed within the scope of lifelong learning indicates the skill of an individual to interpret, understand and use information he/she has obtained. Especially, with the ever-increasing need to access and obtain information in modern societies in which communication tools are improved, became widespread and relatively accessible for everyone, interpretation of the information obtained is related to information literacy level. In risk communication process, beyond the transfer of information needed by the public, it is an important to know how exchanged information is interpreted and understood.

*: Bu çalışma yazarın, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı'nda kabul edilen "Risk İletişimi Stratejileri Açısından Bilgi ve Bilgi Okuryazarlığı: Sağlık Haberlerine ve Sağlık Çalışanlarına Yönelik Bir Araştırma" başlıklı doktora tezinden türetilmiştir.

Giriş

Küresel riskleri ve bunların sosyolojik etkilerini kapsamlı bir biçimde tartışmaya açan Ulrich Beck “Risk Toplumu” adlı eserinde, “yeni risklerin çoğu, tümüyle insanın doğrudan algılama yeteneğinin dışında kalıyor” (2011: 34) ifadesini kullanmaktadır. Bu ifade; risklerin anlaşılması, algılanması ve yönetilmesi sürecinde bilgiye duyulan ihtiyaca ve bilginin önemine ışık tutmaktadır.

Risk, disiplinlerarası bir kavram olup pek çok alan açısından değerlendirilebilirken çok genel hatlarıyla kavramı, “ortaya çıktığında hedefler üzerinde olumlu ya da olumsuz etkisi olan belirsiz olay veya durum” (Charette, 2003: 435) olarak tanımlamak mümkündür. Risk iletişimi ise, bireylerin ihtiyaç duydukları bilgileri aktarma süreci olarak görülebilir.

Risk, doğası gereği karmaşık bir yapıya sahip olan ve uzmanlık gerektiren bir çalışma alanıdır. Günümüzde sağlık risklerinden ekonomik risklere, güvenlik risklerinden toplumsal risklere kadar pek çok risk faktöründen bahsedilebilir. Ancak, hangi açıdan değerlendirilirse değerlendirilsin riskler söz konusu olduğunda o alanın uzmanlarına ihtiyaç duyulmaktadır. Öte yandan bilginin toplumsal bir ihtiyaç haline gelmesi, risk iletişimi çalışmalarının da öneminin artmasına neden olmuştur.

Risk iletişimi çalışmalarına yönelik bu ihtiyaç aynı zamanda, günümüz toplumlarını risk toplumları olarak değerlendirmekle de ilgilidir. Bu sosyolojik analize göre günümüz toplumları, geleneksel dönemden farklı olarak pek çok küresel risk unsuruyla karşı karşıya kalınan bir toplumsal yapıya işaret eder. Açıklandığı gibi (Beck, 2011, Giddens, 2000, 2010) risk toplumu, modernliğin sürekliliği dahilinde ortaya çıkan (Beck, 2011: 9) modernite projesinin radikal sonuçlarından biridir (Keyman, 1995). Buna göre, “sanayi toplumunun şimdiye dek izlediği yolda yaratılan tehditlerin ağır bastığı bir modernlik evresi” (Beck, 2005: 36) olarak açıklanan risk toplumu, bir dizi yeni risk faktörünün de kaynağı haline gelmiştir. Pek çok “yeni risk profili” ile (Giddens, 2000) yüz yüze gelinen modern toplumlarda ise risk algılamalarında değişimler yaşanması kaçınılmazdır.

Risk yönetimi ve risk algılaması, mevcut bilgilerin yorumlanabilmesi ve analiz edilebilmesi ile mümkündür. Risklere ilişkin bilgilerin ise; bilimsel bir dayanağı olan, çeşitli veriler aracılığıyla yorumlanabilen, test edilmiş, denenmiş, sınanmış, hesaplanmış ve bilimsel bir yöntem ile elde edilmiş bilgiler olması beklenmektedir. Buna göre risklerin, bilimsel bilgidен beslenen ve bilimsel veriler aracılığıyla anlaşılabilir unsurlar olduğunu söylemek mümkündür.

Bilgi ise çok kullanılan, ancak tanımlaması bir o kadar zor olan bir kavram olup pek çok farklı disiplin açısından ele alınmaktadır (Uçak, 2010). “Bilgi nedir? Nasıl elde edilir? Kaynağı nedir? Mutlak bilgi var mıdır?” gibi soruları çoğaltmak mümkün olmakla birlikte konu hakkında epistemolojik, felsefi, ahlaki, sosyolojik, psikolojik vs. pek çok tartışma yürütülmektedir. Ancak bu çalışma, konusu ve kapsamı gereği daha sınırlı bir tartışma düzlemine sahiptir. Öte yandan bilgi arayışı, insan tarihi ile eş zamanlı bir tarihe sahiptir. İnsanın varoluşunun temeli olduğu bilgilere dayanırken, bu bilgiler çok genel bir ayırım ile gündelik ve bilimsel bilgiler olarak sınıflandırılabilir. Bu kapsamda çok genel hatlarıyla gündelik bilgi; yaşam deneyimlerinden elde edilen, tecrübeye ve

gözleme dayanan, herhangi bir bilimsel yöntem ile sınanmaya tabii tutulması gerekmeyen, kesinlikten yoksun geçici bilgiler (Dura ve Atik, 2002; A. Arslan, 2012) olarak tanımlanırken, deneysel metotlara dayanan, sistematik ve tutarlı, bu anlamda sınanabilir ve kanıtlanabilir, aynı zamanda da değiştirilebilir ve yeni bulgular ile güncellenebilir olan nesnel bilgiler ise, bilimsel bilgi olarak (Cevizci, 2010; A. Arslan, 2012; Çüçen, 2014) tanımlanmaktadır.

Bilginin anlaşılması süreci ise okuryazarlık tartışmalarını gündeme getirmiştir. Türk Dil Kurumu'nun tanımlamasıyla "okuryazar olma durumu"nun ötesinde ele alınması gereken bu kavram günümüzde, farklı pek çok kavram ile bir arada kullanılmaktadır. Bu duruma; medya okuryazarlığı, sağlık okuryazarlığı, bilgi okuryazarlığı, teknoloji okuryazarlığı, internet okuryazarlığı gibi çok sayıda örnek vermek mümkünken, her geçen gün bu kavramalara bir yenisinin eklendiği de söylenmektedir (Snaveley ve Cooper, 1997: 12; Kurbanoglu, 2010: 739). Çalışma ise amacı ve kapsamı gereği, bilgi okuryazarlığı kavramına odaklanmaktadır.

Bilgi okuryazarlığı, risklerin anlaşılması açısından temel bir beceri olarak görülebilir. Çok basit bir tanımla bilgi okuryazarlığı; bilgiyi arama, bilgi kaynaklarına erişebilme, doğru bilgi kaynaklarını seçebilme, güvenilir bilgiye erişme, eleştirel bir bakış açısı geliştirme ve edinilen bilgiyi sorgulama ile bilgiyi okuma ve anlama gibi becerilere işaret ederken, yaşam boyu öğrenme sürecinin de bir parçası olarak kabul edilir. Buna göre, medyadan aktarılan bilgiler de dahil olmak üzere, risklere ilişkin çeşitli bilgiler karşısında bilgi okuryazarlığı seviyesinin önemli olduğuna dikkat çekmek gerekir. Bilgi okuryazarlığı becerisi, risklere ilişkin enformasyonların doğru anlaşılması açısından önemlidir.

Öte yandan internet başta olmak üzere yeni iletişim araçları da dahil her türlü kitle iletişim aracı, bilginin aktarılması açısından önemli bir role sahipken, bireylerin bilgiye ihtiyaç duyduklarında ilk başvurdukları kaynak da onlar olmaktadır. Ancak medya, yapısı gereği çok fazla bilginin dolaşıma girebildiği ve bu anlamda kontrol ve denetimden kısmi anlamda yoksun bir alan olarak; çelişkili, yanlış ya da çarpıtılmış bilgilerin de bulunduğu alanlardır. Bu durum, kamuoyunda bilginin anlaşılmasını ve analizini güçleştirirken aynı zamanda kafa karışıklığı ve karmaşa yaşanmasına da sebep olabilmektedir. Özellikle, kamuoyunda merak uyandıran ve ilgi çeken konuların başında gelen risk faktörleri sıklıkla medyada yer alan konulardandır. Risk iletişimi açısından medyanın rolü tartışmaya açırken, var olan bilgi çeşitliliği arasında okuryazarlığın önemi daha da anlaşılır olmaktadır. Tüm bu açıklamalar ışığında çalışmada, risk iletişimi ve bilgi arasındaki tartışmalardan yola çıkarak, risk iletişiminde bilgi ögesinin önemine ışık tutmaya, risk iletişimi sürecinde doğru bilgiye duyulan ihtiyacın nedenlerini ortaya koymaya ve bilgi, bilimsel bilgi ve bilgi okuryazarlığı kavramları tanımlanarak risk iletişimi açısından incelenmeye çalışılmıştır. Ek olarak, literatürde daha çok farklı disiplinlerce ele alınmış olan bilgi okuryazarlığı kavramının, iletişimin disiplini açısından da önemi ortaya konmaya çalışılmıştır.

Risk İletişimi: Kavramsal Çerçeve

İletişimin ve bilginin toplumsal bir ihtiyaç haline gelmesinin yanı sıra, risk unsurlarında yaşanan artış, risk iletişimi çalışmalarının önemli bir alan olarak gündeme gelmesinde etkili olmuştur. Öte yandan risklere yönelik kamusal farkındalıkların artması, risklerle dolu bir toplumda yaşandığı söyleminin yaygınlaşması, risklerin bireyler açısından bilinmezlik ve belirsizliğe işaret etmesi gibi nedenler, bireyleri ve toplumu risklere karşı bilgilendirmeyi ve ilgili paydaşlar arasındaki bilgi alışverişi sürecini zorunlu hale getirmiştir.

Halkla ilişkilerin de bir uygulama fonksiyonu ve alt çalışma alanı olarak görülen, aynı zamanda da stratejik iletişim araştırmalarının da önemli bir alanı olarak gösterilen (Heath ve Palenchar, 2000: 131; Palenchar ve Heath, 2002: 129; Motta ve Palenchar, 2008: 2) risk iletişimi genel hatlarıyla; riskler karşısında insanların bağımsız karar verip yargıya varabilmeleri için ihtiyaç duydukları bilgilerin aktarımını amaçlayan bir iletişim süreci olarak (Morgan vd., 2002: 4) tanımlanmaktadır. Daha kapsamlı bir tanımda risk iletişimi, “kamuoyunu riskler hakkında bilgilendirmeyi, eğitmeyi, risk yönetimi amacıyla bireylerin tutum ve davranışlarını etkilemeyi, acil ve kriz durumlarında eyleme geçmeyi, karar vermeyi ve çatışma çözümünü amaçlayan faaliyetler” (Boholm, 2008: 1) olarak açıklanmıştır. Renn’e (2009: 80) göre ise, risklere yönelik mantıklı kararlar alabilmek için konuyla ilgili olgusal kanıtlara ihtiyaç duyulduğundan risk iletişiminin temel amacı, tarafların bilinçli seçimler yapabilmelerine yardım etmektir.

Risk iletişimi; pek çok örgüt, kuruluş ya da kurum tarafından da tanımlanmış bir kavramdır. Ulusal Araştırma Konseyi (*National Research Council*) risk iletişimini, “bireyler, gruplar ve kurumlar arasında bilgi ve görüş alışverişine dayalı interaktif bir süreç” olarak tanımlamıştır. Buna göre risk iletişimi, riskin doğasına ilişkin çok sayıda mesaj ile risk mesajlarına yönelik endişeleri, görüşleri ve tepkileri kapsayan çok sayıda diğer mesajı ve risk yönetiminde yasal ve kurumsal düzenlemeleri kapsamaktadır (National Research Council, 1989: 2, 21). Dünya Sağlık Örgütü (*World Health Organization*) ise kavramı, “riski değerlendirenler, risk yöneticileri, tüketiciler ve diğer ilgili taraflar arasında riskler ve riskle ilgili faktörler hakkında bilgi ve görüş alışverişine dayanan interaktif bir süreç” (FAO/WHO, 2016: 9) olarak tanımlamaktadır. Aynı zamanda, Dünya Sağlık Örgütü risk iletişiminin, Uluslararası Sağlık Mevzuatı gereğince Dünya Sağlık Örgütü’ne (WHO Guidance Risk Communication, t.y.) üye devletlerin gerçekleştirmek zorunda oldukları temel işlevlerden biri olduğunu belirtmektedir. Avrupa Gıda Güvenliği Otoritesi de (*European Food Safety Authority-EFSA*) kavrama ilişkin bir tanım sunarak risk iletişiminin amacını; “riskin kabul edilebilir olup olmadığı ya da riski azaltmak veya önlemek için tedbir almaları gerekliliği konusunda kendi kararlarını alabilmeleri için insanlara bilgi sağlamak” (EFSA, 2013) olarak açıklamıştır.

New Jersey Çevre Koruma Bölümü Bilim ve Araştırma Merkezi (*New Jersey Department of Environmental Protection Division of Science and Research*) tarafından 1988 yılında, “Hükümet İçin Risk İletişimi Rehberi/Topluluklarla Diyalogun Geliştirilmesi” (*A Short Guide For Government Risk Communication/Improving Dialogue With Communities*) başlıklı raporda risk iletişiminin, kamu algısını anlamak ve

eylemlere karşı toplumsal tepkileri daha kolay tahmin etmek açısından etkili olabilmesi, ilgili paydaşları sürece dahil edilerek risk yönetiminin etkililiğini arttırabilmesi, diyalog geliştirilerek toplum ve kurumlar arasındaki gerginliği azaltabilmesi, risklerin daha etkili bir biçimde açıklanabilmesi ve toplumun risklere karşı yapıcı bir biçimde uyarılabilmesi konusunda kurumlara yardımcı olabileceği belirtilmektedir (Chess, Hance ve Sandman, 1988: 1).

Bu doğrultuda halkla ilişkilerin de önemli bir fonksiyonu olan risk iletişimi çalışmalarının günümüzde önem kazanan alanların başında geldiğini söylemek mümkündür. Buna göre risk iletişiminin, halkla ilişkiler disiplini açısından da önemli etkileri olan bir uzmanlık alanı olarak ortaya çıktığı (Heath, Bradshaw ve Lee, 2002: 318) belirtilmektedir. Bu uzmanlık alanının, Palenchar ve Heath'in açıkladığı gibi, risklere ilişkin kararların kalitesini arttırmak için ortaya çıktığı ve risk iletişiminin, gerçek riskler ile kişilerin bu risklere ilişkin olarak geliştirdikleri algılar, düşünceler ve yorumlar ile ilgilendiği söylenmektedir. Bu noktada, halkla ilişkiler uygulayıcılarının ve özellikle de risk iletişimcilerinin, gerçek riskleri ve daha da önemlisi bireylerin risklere ilişkin algılarını, algıları etkileyen değişkenleri, bunun sonucunda ortaya çıkan iletişim sürecini ve tüm bunların bireylerin algılarına etkilerini anlamaları gerektiği (Palenchar ve Heath, 2002: 129) belirtilmektedir.

Öte yandan halkla ilişkiler uzmanları ya da profesyonelleri, izleyiciler için risk değerlendirmelerine ilişkin bir çerçeve sunabilecekleri gibi, bu çerçevelerin meşrulaştırılmasında da öncü bir rol oynayabilirler (Galloway, 2007: 17). *“Public Relations’ Role in Risk Communication: Information, Rhetoric and Power”* (Risk İletişiminde Halkla İlişkilerin Rolü: Bilgi, Retorik ve Güç) başlıklı çalışma da ise, halkla ilişkiler uygulayıcılarının; hangi kitlelerin hangi konularla ne düzeyde ilgilendiklerine dikkat ederek, mesajlarını bu doğrultuda uygun hale getirmek konusunda duyarlı olmaları gerektiğine (Heath ve Nathan, 1990-91: 21) vurgu yapılmaktadır. Risk iletişiminin de birincil amacının katılımcıları, riskler hakkındaki kararlara ilişkin olarak bilgilendirmek olduğu düşünüldüğünde (National Research Council, 1989: 94), halkla ilişkiler uygulayıcılarının bu süreçte, hedef kitlenin ihtiyaçlarını dikkate alma, uygun mesajları oluşturma, konuya yönelik ilginin düzeyini belirleme, risklerin kamuoyunda meşruiyetini ve kabulünü sağlama ile hedef kitleye bilgi aktarma açısından işlevsel olduklarını söylemek mümkündür.

Kavrama ilişkin tüm tartışmalar temelde, bir bilgi alışverişi süreci olan risk iletişiminde bilgiye atfedilen öneme ışık tutmaktadır. Ancak konumuz riskler olduğunda, bilginin niteliği ve türü de önemli bir konudur. Bu açıdan bakıldığında öncelikli olarak bilgi kavramının tanımlanmasına, sonrasında ise bilgi türlerine ilişkin sınıflandırmalara göz atılmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

Risk İletişiminde Bilginin Önemi ve Bilgi Türleri

Bilgi, tanımlanması zor kavramlardan biridir. “Bilgi nedir?”, “Bilgi nasıl elde edilir?”, “Bilginin kaynağı nedir?”, “Mutlak bilgiden bahsetmek mümkün müdür?” vb.

tartışmalar, epistemolojik, felsefi, psikolojik, sosyolojik, pek çok disiplin tarafından yürütülebilecek geniş bir literatüre aittir. İnsanoğlunun bilgi arayışı ise, kendi tarihi ile eş zamanlı olarak değerlendirilebilir. Varoluşu gereği insan kendisi, çevresi ve içinde yaşadığı dünya hakkında pek çok soruya cevap arama eğilimindedir. A. Arslan'ın da (2012: 27) belirttiği gibi, insanı insan yapan en temel özellik; kendini çevreleyen dünyayı, içinde yaşadığı toplumu, geçmişini ve kendisini tanımak ve bilmek istemesidir.

Risk iletişiminde ise bilginin önemi, daha önceki bölümde yer alan tanımlarda da açık bir biçimde görülebilir. Bilgi alışverişine dayalı bir iletişim mekanizması olarak görülen risk iletişiminde bilginin önemi kadar bilginin türüne de dikkat çekmek gerekir. Gutteling ve Wiegman (1996: 42) çalışmalarında risk iletişimini açıklarken kavramı, belirli hedef kitlelere yönelik olarak ayarlanmış ve özelleştirilmiş, bilimsel araştırmaya dayalı bilgilerin, risk problemlerini önlemek, çözmek ve azaltmak için sistematik olarak aktarımı olarak tanımlamış ve bu tanımla bilimsel bilgiye işaret etmişlerdir.

Bilgi ve Enformasyon Kavramlarına Dair...

Çalışma kapsamında öncelikle bilgi kavramını tanımlamak gerekir. Konuyla ilgili literatür incelendiğinde, çok sayıda tanıma rastlamak mümkündür. Kavrama ilişkin bu tanım çokluğu ise konunun disiplinlerarası doğasından kaynaklanmaktadır. Sözlük anlamıyla bilgi, “insan aklının erebileceği olgu, gerçek ve ilkelerin bütünü, bili, malumat” ile “insan zekasının çalışması sonucu ortaya çıkan düşünce ürünü, malumat, vukuf” (TDK, 2018) olarak tanımlanmıştır. Cevizci, bilgiyi “bilen ile bilinen veya özne ile nesne arasındaki ilişkinin sonucunda ortaya çıkan ürün” (2010: 42) olarak açıklarken, Gökçe kavramı, “insan yaşamının başlangıcından bugüne kadar elde edilen, kuşaktan kuşağa aktarılan ve bugün çeşitli gözlem, deneyim ve akıl yürütmelerle elde ettiğimiz her değer” (2006: 1) olarak ifade etmektedir. Daniel Bell ise bilgiyi “sistemli bir şekilde herhangi bir iletişim aracıyla başkalarına aktarılan, makul bir hükmü veya tecrübeye dayanan sonucu gösteren, olgu veya fikirlerle ilgili düzenli ve sistemli ifadeler bütünü” (Bell, 1973'den akt. Dura ve Atik, 2002: 134) olarak tanımlamaktadır.

Öte yandan bilgi, “bilen ve bilinen” arasındaki ilişkiden doğmaktadır. Buna göre “bilen / süje / bilen varlık / özne” ile “bilinen / obje / bilinen varlık / nesne / araştırılan şey” arasındaki ilişki önemlidir (Mengüşoğlu, 1983: 50-51, 57; İrzık, 2002: 54; A. Arslan, 2012: 27; Cevizci, 2012: 13). Cevizci ise bilginin tanımlaması sürecinde üç temel unsurdan bahseder. Bu üç unsur sırasıyla; özne olan bilen zihin, bilginin konusu ya da nesnesi olarak görülen şey ve bu ikisi arasındaki ilişkinin ürünü olan bilgidir. Buna göre bilgi, üç farklı şekilde tanımlanabilir. Bu kapsamda birinci grup tanımlar bilgiyi, bilen ile bilinen arasındaki bilme ilişkisinin ürünü olan şey üzerinden ele almaktadır. İkinci grup bilgiyi, bilen zihin üzerinden tanımlamaktadır. Buna göre, ilk iki grup bilgiyi tanımlarken, “temele bilenin entelektüel edimini veya zihin halini ya da bilme ilişkisinde ortaya çıkan ürünü alır”. Son grup olan üçüncü grup tanımlar ise bilgiyi, yöneldiği obje türü yani konu ve nesne üzerinden tanımlamaktadır (Cevizci, 2012: 14-15).

Bilgi kavramı açıklanırken, enformasyon kavramına da değinilmelidir. İki kavramın sıklıkla birbirlerine yerine kullanılması, eş anlamlı olarak algılanması ve kimi zaman anlam karmaşası yaşanması, enformasyon ile bilgi arasındaki farkı açık bir biçimde

tanımlamayı zorunlu kılar. Bilginin enformasyondan ayırt edilmesi gerektiğini belirten Peter Burke *Bilginin Toplumsal Tarihi* (2004: 12) çalışmasında, enformasyon kavramını; “görece ‘çiğ’, özgül ve pratik olanı”, bilgi kavramını ise; “‘pişmiş’, işlenmiş ya da düşünce ile sistemleştirilmiş” olanı anlatmak için kullanmaktadır. Headrick ise *Enformasyon Çağı* (2002: 13) başlıklı çalışmasında, enformasyon ve bilgi kavramlarının hem örtüşen hem de farklı kavramlar olarak açıklarken bilgiyi; “insan aklının kavradığı ve içselleştirdiği düşünce ve verilerle ilgili bir kavram” olarak tanımlamaktadır. Ona göre bilgi, çok sayıda enformasyonun birikmesi ile mümkün olurken, bilgi edinme çalışma gerektiren, yavaş ve güç bir süreçtir.

Enformasyonun, bilginin elde edilmesi için önceden var olması gerektiği söylenirken, bilginin yeterli şartı olmadığı da belirtilmektedir. Bu doğrultuda bilginin varlık kazanması için işlenmesi gerektiğine dikkat çekilmiş ve “bilgi enformasyondan daha açık, daha sistemli ve tutarlıdır; kristalize olmuş bir şeydir ve daha kalıcıdır. Bilgi kolektif bir şeydir; bireyin ürünü değil, toplum ve kültürün ürünüdür, onu elde etmeye çalışan kişiden daima bağımsız bir varlığa sahiptir” sözleriyle de iki kavram arasındaki ayrım ortaya konulmuştur (H. Arslan, 2007: 17). Bu açıklamadan da yola çıkılarak bilginin bireysel olduğu kadar toplumsal bir olgu olduğu sonucuna da varılmaktadır. Buna göre; “bilginin içinde inşa edildiği toplum dikkate alınmaksızın anlaşılamayacağı yolunda bir mutabakat” bulunurken (H. Arslan, 2007: 16), Tekeli’nin açıkladığı gibi, bireyin kendi yaşam deneyiminin içinde edindiği bilgiler tek başına değil, toplum içinde yaşayarak kazanılmaktadır (2002: 20). Bu doğrultuda bilgi kavramı, “toplumsal bir grup ya da insan topluluğu tarafından kabul edilen her türlü düşünce kümesine, onların gerçek olarak kabul ettikleri olgulara ilişkin fikirlere gönderme” (McCarthy, 2002: 39) yapmaktadır.

Bunun yanı sıra, modern sosyolojinin kurucusu olan Auguste Comte da bilgi kavramına ilişkin önermeler sunar. Düşünce sistemini temel üç¹ prensibe dayandıran Comte’a göre kısaca, “insanlık tarihini yönlendiren eksen, esas itibarıyla bilgidir; bilgideki ilerlemedir. İnsan, dolayısıyla toplumlar, davranışlarını ve stratejilerini sahip oldukları bilgiye” (Dura ve Atik, 2002: 125) göre ayarlamaktadır. Comte’un bu düşüncesi bilgi ile toplumsal gelişme arasındaki ilişkiye de dikkat çekmektedir.

Bilginin elde edildiği bağlam çerçevesinde değerlendirilmesine ilişkin gerçek, riskin anlaşılması açısından da temel bir dinamik olarak görülebilir. Buna göre riskin belirsiz doğasından ötürü anlamlandırılması ve anlaşılması süreci, elde bulunan mevcut bilgiler ile sınırlı olduğu kadar, bu risklerin ortaya çıktığı toplumsal, kültürel, sosyal, siyasal vs. koşulların da dikkate alınmasıyla da mümkündür. Bu kapsamda açıkça belirtildiği gibi; ancak mevcut bilgilerin sınırları içinde, kamuoyunda yeterli düzeyde bilgi sahibi olmayı karşılayan ve ilgili sorunların ya da eylemlerin anlaşılma düzeyini yükselten risk iletişimi süreci, başarılı olarak (National Research Council, 1989: 26) değerlendirilmektedir. Bu noktada Beck’in (2011: 27) de açıkladığı gibi, özü itibarıyla göze görünmeyen riskler öncelikli olarak onlar hakkındaki bilgiler çerçevesinde var olmaktadır. Bu doğrultuda

1 Dura ve Atik (2002: 125) Comte’un düşünce sisteminin üç temel prensibe dayandığını belirtmektedirler. Buna göre prensiplerden birincisi “her sosyal olgunun ancak ait olduğu global sosyal bağlam içinde anlaşılabilir ve açıklanabileceği” ilkesidir. İkinci prensip, “insanın her zaman ve her yerde aynı olduğu, yani toplumların her yerde aynı biçimde ve aynı doğrultuda evrim gösterdiği” prensibidir. Üçüncü prensip ise, yukarıda açıklandığı gibi bilgi toplumu, bilgi ve bilginin ilerlemesi ile ilişkilidir.

Beck; “dolayısıyla bilgi dahilinde değişebiliyor, olduğundan küçük ya da büyük görünebiliyor, çarpıcı bir hal alabiliyor ya da tehlikesizmiş gibi lanse edilebiliyorlar” sözleriyle riskler ve bilgi arasındaki varoluşsal ilişkiyi kurmaktadır.

Bilginin Sınıflandırılması: Bilimsel Bilgi ve Gündelik Bilgi Tartışması

Bilgi, taşıdığı özellikler ve elde edilme yöntemlerine göre çeşitli sınıflara ayrılmaktadır. Peter Burke, sosyolog Georges Gurvitch’in bilgiyi; “algısal, toplumsal, gündelik, teknik, siyasal, bilimsel ve felsefi” (2004: 14) olmak üzere yedi kategoriye ayırdığını söylemiştir. Başka bir sınıflandırma, nicel ve nitel bilgi arasında yapılmaktadır (Burke, 2004: 83, 85). Punch’ın ifade ettiği gibi; “niceliği açıklamak için sayılar kullanılır”, buna göre nicel bilgi; “sayılarla açıklanan dünya bilgisidir”. Buna karşılık nitel bilgi ise, “sayılar biçimde olmayan görgül dünya bilgisi olarak tanımlanabilir” (2005: 57-58). Tekeli ise, “kamu bilgisi” olarak; “kültürel mekanda kolayca ulaşılabilen anonimleşmiş bir bilgi”den, “mülkleşmiş bilgi” olarak ise; “belirli bir aktörün ya da grubun kullanmasıyla sınırlanmış” ya da “sosyal ilişkiler içinde sır haline” gelmiş bilgiden (2002: 23) söz etmektedir.

Bunların yanı sıra konuya ilişkin literatür incelendiğinde en genel sınıflandırmanın, “dinsel bilgi, teknik bilgi, sanatsal bilgi, bilimsel bilgi, gündelik bilgi, felsefi bilgi” (Cevizci, 2012: 19; Çüçen, 2014: 18) gibi bilgi türlerini kapsayacak şekilde yapıldığı dikkat çekmektedir. Bu kapsamda bahsedilen bilgi türlerini kısaca açıklamakta fayda bulunmaktadır.

Dinsel bilgi; özne ile nesne arasındaki bağın belirli bir inanç sistemine ya da yüce bir varlığa dayandığı bilgi türüdür. Bu bilgi türü, “evreni, insanı ve toplumu açıklayan değişmez”, kesin ve tartışılmaz doğrulardan oluşan, bu açıdan bireyler açısından mutlak, bağlayıcı ve doğruluğundan şüphe edilmeyen bilgilerden oluşur (Cevizci, 2010: 49; Çüçen, 2014: 18-19). Sanatsal bilgi; beceri, yaratma ve üretim etkinliği olarak güzellik duygusuna hizmet etmekte ve “güzelliğin ortaya konulması sırasında” ortaya çıkmaktadır. Öznel (sübjektif) bir bilgi türüdür (Cevizci, 2010: 51; Çüçen, 2014: 20-21). Felsefi bilgi; diğer türlerinden farklı olarak, “evreni, varlığı, insanı ve toplumu” bir bütün olarak, parçalara ya da konulara ayırmadan inceleyen bir bilgi türüdür. Bu bilgi türü, soru soran ve merak eden insanın, evren, dünya, toplum ve olgular üzerinde aklı ile yürüttüğü tümel düşünceleri kapsamaktadır (Çüçen, 2014: 23).

Öte yandan teknik bilgi; teorik olarak bir bilgiden ziyade “bir şeyin pratik kullanıma dönüştürülme bilgisi” olarak görülmektedir. Beceri, sanat ve ustalık anlamına gelen teknik kavramına istinaden teknik bilgi; insanın nesnelere kullanım değeri olan araç ve gereçlere dönüştürme faaliyetine karşılık gelmektedir. Burada amaç bilme ve anlamadan öte, üretimdir. Ancak nesneyi pratik amaçlar doğrultusunda değiştirerek ondan alet yapma bilgisi olan teknik bilginin, bilimsel bilgi ile karıştırılmaması gerekir. Eski Yunan’da, bilimsel bilgiden önce teknik bilginin geldiği söylenmiştir. Buna göre tarihte önce aletin geliştirildiği sonrasında ise buna uygun bilimsel bilginin geliştirildiği söylenmektedir. Günümüzde ise bu ilişkinin tersine döndüğü görülebilir. Günümüzde bilimsel bilgi, teknik bilgiden ve pratik üretimden önce gelmektedir. Buna göre teknik, bilimin bir sonucu ya da bilimin pratiğe uygulanması olarak tanımlanmaktadır. Bu nedenle

teknolojik gelişme doğrudan bilimsel gelişmelere bağlıdır (Cevizci, 2010: 50-51; Çüçen, 2014: 19-20). Bilimsel bilgi ise, “İnsan aklının belli bir konuya yönelerek elde ettiği”, dünya hakkında bilimsel ya da deneysel yöntemlere dayanan, sistematik, tutarlılığı olan, geçerli, kanıtlanabilir ve sınanabilir objektif bilgi türüdür. Bu açıdan evrensel bir bilgi türüdür ve kişiden kişiye ya da toplumdan topluma değişiklik göstermemekte, neden-sonuç ilişkisine dayanmaktadır (Cevizci, 2010: 52; Çüçen, 2014: 21).

Son olarak gündelik bilgi ise, belirli bir neden-sonuç ilişkisine ve yönteme dayandırılmadan, kişilerin algılarına ve sezgilerine dayanılarak elde edilen bilgiler olarak tanımlanmaktadır. Bu tür bilgiler, öznel genellemeler sonucu ve deneme-yanılma yöntemi ile elde edilmiş, bilimsel içerikli bir neden-sonuç ilişkisine ve genel-geçerlik özelliğine dayanmayan, insanların ihtiyaçlarını kolaylıkla ve kısa yoldan karşılaması için gündelik hayatlarında kullandıkları pratik bilgilerdir. İnsan için hayati bir önem taşıyan bu bilgi türü, gündelik hayatın kapsamı içinde geçerli olan sınırlı bilgidir (Cevizci, 2010: 48-49; Çüçen, 2014: 18). Buna göre sıradan bilgi olarak da kavramsallaştırılabilecek olan gündelik bilgi; herhangi bir metotlu ve deneysel kontrole ya da sınanmaya tabii tutulmamış, kesinlikten yoksun bilgiler olarak tanımlanır. Bilimsel bilgiler ise, pratik uygulamaları olan ve tanımaya, açıklamaya ve anlamaya dayanan teorik amacı olan bilgilerdir. Bilimsel bilgi, yalnızca açıklaması mümkün olan olgularla ilgilenmekte, nesnel (objektif) olduğu için kesin, kontrole ve sınanmaya tabii tutulduğu için de uzmanlar tarafından doğru kabul edilmektedir (Dura ve Atik, 2002: 134-135). Dursun’un da (2010: 11, 13) açıkladığı gibi bilimsel bilgi, “günümüzde sıradan insanların, kişisel ya da toplumsal düzeyde olsun maddi yaşamları ve dünyayı algılamaları açısından inşa edici sonuçlar yaratan bir bilgidir” ve bilimsel bilgi “doğaya ve topluma dair açıklayıcılık gücü en yüksek olan bilgi türüdür”.

Bilimsel bilginin temel birtakım özelliklerinden de bahsedilebilir. İlk olarak bilimsel bilgi, ilerleyicidir (*progressive*). Örneğin tıbbi bilgiler, bundan elli yıl öncesine göre çok daha ileridedir. Bu ilerleyici anlayış, bilimsel bilginin birikimli veya yığılmalı (*cumulative*) olma özelliğiyle de ilişkilidir. Buna göre bilimsel bilginin birikerek ilerlemekte olduğu vurgulanmaktadır. Ortaya çıkan yeni bilgiler, daha önce var olan bilgilere eklenerek gelişmektedir. Öte yandan bilimsel bilgi toplumsaldır (*public*). Burada bahsedilen toplumsallık, aynı yöntemi kullanan herkesin aynı sonuçlara ulaşabileceği anlamında bir toplumsallıktır. Farklı bir deyiş ile bilimsel bilgi, sanat bilgisi ya da felsefi bilgide olduğu gibi bilginin kaynağı olan bireyin özel ve bireysel varlığına bağlı değildir. Bu kapsamda bilimsel bilginin nesnellüğünden (*objectivity*) bahsedilebilir. Buna göre bilimsel bilgi; öznellikten uzak ve bireylerden bağımsız bir bilgi türüdür. Ek olarak bilimsel bilgi, sürekli olarak değişme, gelişme ve ilerleme içinde olduğundan dinamiktir. Bilimsel bilginin dinamiklik özelliği, kabul edilen bilimsel görüşün ya da yasanın, bir gün başka bir görüş ya da yasa tarafından düzeltilbilme ve hatta reddedilebilme özelliği ile ilişkilidir. Bu noktada, bilimsel bilginin bir diğer özelliği sayılan eğreti olma yani, mutlak olmama-geçici olma özelliğine gönderme yapılmaktadır. Bu açıdan, hiçbir bilimsel bilginin mutlak olmadığı ve böyle bir iddiada da bulunmadığı söylenmektedir. Bunların yanı sıra bilimsel bilgilerin birbirleri ile mantıksal bir ilişki içinde oldukları ve bu nedenle de birbirleriyle tutarlı olduğu söylenebilir. Son olarak ise, bilimsel bilgiye dayanarak ön deyilerde (*prediction*) bulunmanın mümkün olduğu söylenir. Buna göre, bilimsel bazı

verilere dayanarak öngörülerde bulunmak mümkündür (A. Arslan, 2012: 99-102).

Çüçen (2014: 21-23) ise bilimsel bilginin özelliklerini; “insanın aklını kullanması, bir alanı konu yapması, yöntem (deney ve gözlem) kullanması, sistemli ve düzenli olması, tutarlı ve geçerli olması, kanıtlanabilir ve denetlenebilir olması, nesnel; yani tarafsız bilgi olması” olarak açıklamakta ve bu bilgi türünü konuları açısından “formel bilimler, doğa bilimleri ve insan bilimleri” olmak üzere üç kategoride incelemektedir. Ona göre formel bilimler; matematik ve mantık gibi konusunu doğadan almayan, ama ideal bir varlık alanını ele alan bilimler olup tündengeline dayanmaktadır ve daha çok semboller kullanılmaktadır. Örneğin “bir” rakamının doğada karşılığı bulunmamaktadır. Formel bilimlerin aksine doğa bilimleri, gerçek dünyada karşılıkları olan varlıkları inceleyen bir bilim dalı olarak fizik bilimleri, yer bilimleri ve yaşam bilimleri olarak da ayrılmaktadır. Fizik bilimleri; fizik, kimya ve astronomi, yer bilimleri; jeoloji, meteoroloji, deniz bilimleri (oşinografi), mineraloji ve fosil bilimi (paleontoloji) ve yaşam bilimleri ise; biyoloji ve tıp bilimidir. Bu bilim dallarının en temel özelliği “olgusal ve deneysel” olmalarıdır. Olgular arasındaki ilişki, neden sonuç bağlantısına göre açıklanmakta, bu da nedensellik ilkesi ile doğa bilimlerinin genel, kesin, tümel ve doğru yasalara erişmelerine neden olmaktadır. Aynı zamanda, deney ve gözleme dayanan doğa bilimleri, tümevarım yöntemi ile bulguları genelleyerek yasalara ulaşır. Son olarak insan bilimleri ise, antropoloji, sosyoloji, psikoloji, siyaset bilimi, dilbilimi ve tarih gibi insanı farklı boyutlarıyla inceleyen bilim dallarıdır. Daha çok anlama yöntemine dayanan bu bilim dallarında doğa bilimlerinde olduğu gibi kesin yargıya varmak zordur. İnsan doğası gereği dinamiklik göstermekte, koşullara, durumlara ve olaylara bağlı olarak değişiklik gösterebilmektedir.

Tüm bu açıklamaların ışığında da anlaşılacağı gibi, gündelik bilgi ile bilimsel bilgi arasındaki önemli farklar bulunmaktadır. Özellikle risklerin anlaşılması, anlamlandırılması, kamuoyuna aktarılması ve dikkate alınması açısından riskin dayanağı olan bilgi türünün iyi belirlenmesi gerekir. Riskin gerçekten olup olmadığı ile önem ve etki derecesi, risk hakkında var olan bilgiler ile doğru orantılıdır. Bu durumda riskin kabul edilebilir olup olmaması, riske ilişkin bilgilerin bilimsel dayanağının olmasıyla ilgilidir. Risklerin, disiplinlerarası olma özelliğinden dolayı tek bir bilimsel disiplinin konusu olmadığını ancak, bilimselliğe dayandırılması gereken bir alan olduğunu söylemek mümkündür. Maesele'nin (2010: 1) de ifade ettiği gibi; “risk çatışmaları, güçlü bilimsel boyutları olan konulardır”. Buna göre, ister yaşam bilimlerinin bir parçası olan tıbbi riskler olsun, ister insan bilimlerinin bir parçası olan siyasi riskler olsun, ister doğa bilimlerinin parçasını oluşturan yer bilimlerine ya da doğaya ilişkin riskler olsun, her risk kategorisi, bilimsel bilginin üretildiği ve bilimsel bilgiye ihtiyaç duyulan alanlardır. Buna göre risk; içerik, nitelik ve özellik bakımından bilimsellikten ayrı tutulamayacak, bilimsel veriler aracılığıyla açıklanan veya incelenip araştırılabilen bir konudur. Bu nedenle risk bilgilerini, gündelik ya da sıradan bilgiden ayrı değerlendirmek gerekir. Özetle, risk iletişiminde bilginin; bilimsel bilgi, bilgi kaynaklarının ise; alandaki uzmanlar olduğunu söylemek mümkündür.

Risk İletişimi Bağlamında Okuryazarlık ve Bilgi Okuryazarlığı

Açıklandığı üzere, her türlü risk ve tehlike hakkında bilgi yayılmasını içeren risk iletişimi, risklere karşı rasyonel bir anlayış geliştirmek için elzemdir (Reynolds ve Seeger, 2005: 47). Ancak bu, yayılan bilginin doğru okunması ve anlaşılması ile mümkündür. Günümüz toplumlarında bilginin yadsınamaz önemi ve niceliksel artışı ile bilgiye erişim kaynaklarının çeşitlenmesi ve çok sayıda karşıt bilginin varlığı gibi nedenler, bireylerin edindikleri bilgiler karşısında kafalarının karışmasına, doğru bilginin ne olduğunu sorgulamalarına ve bir anlamda güven sorunu yaşamalarına neden olabilmektedir. Bu sorgulama okuryazarlık ile ilişkili olup, günümüz toplumlarında yaşayan bireyin, geliştirmek zorunda olduğu temel becerilerden biri olarak görülür. Özellikle, günümüz toplumlarını “bilgi çağı” olarak tanımlama çabaları, bu becerinin önemini ortaya çıkarmaktadır.

Cevizci, içinde yaşadığımız çağın “bilgi çağı” olarak değerlendirildiğini söylerken, günümüzde muazzam bir bilgi birikiminden söz edildiğini de eklemektedir. Buna göre Peter Drucker’dan aktardığı gibi; “Dünya artık emek, malzeme ve enerji bakımından yoğun değildir, fakat bilgi bakımından yoğun”dur (Cevizci, 2010: 43). Bilgi çağı olarak tanımlanan günümüzde, bilgi okuryazarlığının bireyler için gerekli olan önemli okuryazarlıklardan biri haline geldiği (Güven, 2008: 32) söylenirken, bilgi ve iletişimin, bireylerin günlük ihtiyaçlarını iyileştirmeleri ve potansiyellerini tam olarak kullanabilmeleri için ihtiyaç duydukları bilgiye erişimleri açısından önemli olduğu da vurgulanmaktadır (Horton/UNESCO, 2008).

Okuryazarlık kavramı incelendiğinde kavramın, okuma ve yazma kabiliyeti ile ilişkilendirildiği ve temel okuma-yazma becerisi olarak tanımlandığı dikkati çekmektedir. Aşıcı; okuryazarlık kavramını, “kişinin ve toplumun gelişmesi ve ilerlemesinin temelinde olan bir tutum ve davranış olması sebebiyle” değer kavramı ile ilişkilendirerek incelemekte ve okuryazarlığı; okuma ve yazmanın eşlik ettiği, kişinin yaşadığı hayata ve bu hayat içinde olayları algılayışına, anlamasına ve sosyal hayatındaki ilişkilere anlam yüklemesine ilişkin bir kavram (Aşıcı, 2009: 11) olarak tanımlamaktadır. UNESCO ise okuryazarlık kavramının, belirli bir konuda bilgi sahibi olmak, aydın olmak, bilgili olmak, bilge olmak, deneyimli olmak, donanımlı olmak ve çok okumak ile ilişkili olduğunu söyleyerek (Horton/UNESCO, 2008: 53) açıklamaktadır.

Öte yandan günümüzde tek bir okuryazarlık türünden bahsetmek mümkün değildir. Okuryazarlık kavramı giderek daha fazla kavram ile anılmakta ve başta bilgi okuryazarlığı olmak üzere; medya okuryazarlığı, sağlık okuryazarlığı, internet okuryazarlığı, risk okuryazarlığı, bilgisayar okuryazarlığı, çevre okuryazarlığı, ekonomi okuryazarlığı, sinematik okuryazarlık, hukuk okuryazarlığı, dijital okuryazarlık, kültürel okuryazarlık, kültürlerarası okuryazarlık, siyaset okuryazarlığı, teknoloji okuryazarlığı, tüketici okuryazarlığı, eleştirel okuryazarlık, ahlaki okuryazarlık, yurttaşlık okuryazarlığı, web okuryazarlığı gibi pek çok farklı okuryazarlık türü gündeme gelmektedir (Snaveley ve Cooper, 1997: 12; Kurbanoglu, 2010: 739). Ancak belirtildiği gibi bilgi okuryazarlığı, diğer okuryazarlık türlerinden ayrılmakla birlikte aslında diğer okuryazarlıklar ile de bağlantılıdır (Lau, 2006: 7)

Bunlara ek olarak yaşam boyu öğrenmenin de bir parçası olan okuryazarlık anlayışı, bilginin kavranması açısından önemli bir faktördür. Örneğin, “Yaşam Boyu Öğrenme İçin Bilgi Okuryazarlığı Kılavuzu”nda (*Guidelines on Information Literacy for Lifelong Learning*) bilgi, “yaratıcılık ve inovasyon için hayati bir unsur, öğrenme ve insani düşünce için temel bir unsur, bilgili vatandaşlar yaratmak için önemli bir kaynak, bireylerin akademik yaşantılarında, sağlığa bakışlarında ve işlerinde daha başarılı sonuçlar elde edebilmelerine olanak sağlayan bir faktör” ve “ulusal sosyo-ekonomik kalkınma için önemli bir değer” olarak tanımlanmaktadır (Lau, 2006: 6). Yaşam boyu öğrenme ise, “insana ve bilgiye daha çok yatırım yapma, dijital okuma yazma da dahil olmak üzere temel bilgi ve becerilerin kazanılmasına teşvik etme, esnek ve yenilikçi öğrenme olanaklarını genişletme” ile “her türlü bilgi, beceri ve niteliğin beşikten mezara kadar olan süreçte kazanılması ve güncellenmesi” (Akkoyunlu, 2008: 12) olarak açıklanırken bilgi okuryazarlığı; “yaşam boyu öğrenme sürecini de kapsayan bir süreç içinde, öğrenmeyi tetikleyen, sürekli kılan ve daha fazlasına yönlendiren başlangıç basamağı” (Altun, 2005: 59) olarak tanımlanır.

Tüm bunların yanı sıra bilgi okuryazarlığı kavramını detaylı bir biçimde incelemek gerekir. Bilgi okuryazarlığı, “bilgiyi etkili bir biçimde yönetebilme becerisi” (Güven, 2008: 20) olarak tanımlanmıştır. Altun (2005: 49, 59) bilgi okuryazarlığını bilgiyi etkin kullanabilmek amacıyla hem yazılı hem de görsel ya da işitsel çeşitli medya türlerini tanıyabilme, istenilen bilgiyi bulabilme, bu bilgiyi değerlendirebilme ve gerekli bilgiyi seçebilme becerisi olarak tanımlarken, kavramın “anlama, bulma, değerlendirme ve bilgiyi kullanabilme becerileri”nin bütününe işaret ettiğini vurgulamaktadır. Aynı zamanda Altun, bilgi okuryazarlığı sürecinin “akıl yürütme ve eleştirel çıkarımlarda bulunabilme becerilerini” kapsadığını da ifade etmektedir. Kurbanoglu (2010: 729) ise pek çok bilgi okuryazarlığı kavramını analiz ederek kavramın ortak belirleyicilerine dikkat çekmiştir. Bireyin ihtiyacı doğrultusunda ve problem çözme amacıyla, bilgilere erişme, işleme, depolama vb. süreçleriyle doğrudan ilişkili olan bilgi okuryazarlığının, teknolojiden bağımsız düşünülemediği ve yaşam boyu öğrenme becerileri ile karar verme, problem çözme, eleştirel düşünme, analiz-sentez yetenekleri ile etik unsurları da içinde barındırdığı söylenmektedir.

Ek olarak bilgi okuryazarlığının, “eleştirel düşünme” ya da “öğrenmeyi öğrenme” olarak anıldığı ve bu kavramlar ile bağlantılı olduğu vurgulanırken, bilgi okuryazarlığı kapsamlı başka bir tanımlama ile; bir görevi yerine getirmek ya da bir problemi veya sorunu çözmek için gerekli bilgileri tanımlama bilgi ve becerisi, bilgiyi aramak için etkin organizasyon yeteneği, bilgilerin doğruluğunu ve güvenilirliğini yorumlama ve değerlendirme, etik eylem ve sonuçlara ulaşmak için bu bilgileri anlama, sonuçları yorumlama, düzenleme ve gerekirse diğerlerine aktarma ile daha sonra sonuçlara ulaşabilmek için bunları kullanma yeteneği ya da becerisi olarak (Lau, 2006: 17-18; Horton/UNESCO, 2008: 53) açıklanmaktadır. Aynı zamanda okuryazarlığın, “sadece bilişsel becerileri değil, aynı zamanda sosyal durumları da içeren, çok boyutlu bir kavram” olduğu (Mancuso, 2008: 248) söylenir. Buna göre, bireylerin bilimsel bilgiyi yorumlama ve anlama biçimleri, toplumsal ve kültürel özelliklerden etkilenir. Bireylerin, bilginin pasif alıcıları olmadıkları aksine, kendi ihtiyaçları ve mevcut inançları bağlamında bilgiyi uyarlayan ve işleyen “bilgi tercümanları” oldukları (Petts, Wheeley, Homan ve Niemeyer, 2003: 8) ifade edilmektedir.

Bu kapsamda okuryazar bireylerin, “sadece basılı simgeleri algılamak ve bu simgeleri belirli normlar çerçevesinde kağıda dökebilmek değil; bir bağlam, kültür veya toplum içindeki değer yargılarını anlayıp” uygulayabildiği (Shetzer ve Warschauer, 2000’den akt. Altun, 2005: 14) belirtilmektedir. Altun bilgi okuryazarı bireyleri, “sunulan bilgi kümelerini ve bilgi arama araçlarını etkili kullanabilme becerileri kazanmış” (2005: 49) kişiler olarak tanımlarken, Kurbanoglu’nun aktardığı gibi (Zurkowski, 1974’den akt. 2010: 725) bilgi okuryazarı kişi, iş yaşamı başta olmak üzere karşılaştığı problemlerin çözümünde bilgi kaynaklarını kullanabilen, bilgiye dayalı çözümler üretebilen ve çeşitli bilgi kaynaklarının kullanımını için gerekli yetenek ve becerilere sahip olan kişilerdir.

Okuryazarlık kavramının kapsamlı niteliğine ek olarak, günümüzde risklerin etkileri, boyutları, önemi gibi unsurlar düşünüldüğünde, risk okuryazarlığı kavramının gündeme alınması da söz konusudur. Risk okuryazarlığına ilişkin literatür bize, konunun görece yeni olduğunu gösterir. Literatürde bilgi okuryazarlığı ve risk arasındaki ilişkiyi ele alan ya da risk okuryazarlığı kavramını inceleyen ve kullanan, az sayıda çalışmaya (National Research Council, 1989; Petts vd., 2003; Nara, 2007; Küçüközmen, 2010; Cokely, Galesic, Schulz, Ghazal ve Garcia-Retamero, 2012; Galloway, 2012; Goto, 2012; Lusardi, 2015; Çınarlı, 2015) rastlanmıştır.

Ulusal Araştırma Konseyi’nin (*National Research Council*) 1989 yılındaki çalışmasına bakıldığında, risk okuryazarlığına ilişkin bir bölüm olduğu dikkat çeker. Buna göre bölümde, insanların risk ifadelerini anlamak için ihtiyaç duydukları analitik kavramları ve dili nasıl öğrendiklerine, önemli kavramlardan yoksun olup olmadıklarına, fen ve matematik eğitiminde özel müfredat dahil olmak üzere ne çeşit materyallerin etkili olabileceğine (1989: 182) ilişkin sorulara yer verilmektedir. Bu sorulara verilecek cevapların ise, risk okuryazarlığının tanımlanması ve gelişmesi sürecine katkısı olacağı düşünülmektedir. Başka çalışmalarda ise, risk okuryazarlığı ve bilimsel okuryazarlığın, risk iletişiminin iki bileşeni olduğu söylenmekte ve bu alanların kamunun bilim literatürünü anlaması ile ilişkili olduğu vurgulanmaktadır (Petts vd., 2003: 4). Buna göre risk okuryazarlığının, çeşitli risklere karşı bilimsel bilginin edinimi ile eş anlamlı olduğu (Nara, 2007: 947) belirtilmektedir.

Risk ve bilgi okuryazarlığı arasındaki ilişkiyi ele alan bir başka çalışma ise, Yumiko Nara’nın (2007), “Bilgi Okuryazarlığı ve Gündelik Hayat Riskleri” (*Information Literacy and Everyday Life Risks*) başlıklı çalışmasıdır. Nara’ya göre (2007: 942), günümüzde yaşam sistemlerini çevreleyen ortamlar sürekli değişmekte ve riskler kaçınılmaz biçimde yaşama eşlik etmektedir. Özellikle risklerin çeşitlenmesi ile tehlikelerdeki artışa ayak uydurmak ve risklere karşı koyabilmek için çeşitli tekniklere sahip olmak acil bir ihtiyaç haline gelmiştir. Buna göre çalışma, günlük yaşam risklerinin çeşitlenmesi ve artması karşısında, bireye riskler hakkında gerekli bilgilerin sağlanmasının, bireye riskleri algılaması ve ona karşı koyabilmesi açısından fırsat verdiğini açıklamaktadır. Öte yandan Nara bireylerin, risklerin zararlı etkilerini en aza indirmek ve yaşamsal istikrarı korumak için riskleri algılayarak bunlara karşı çıktıklarını belirtmektedir. Buna göre, risk algısı ve karşı önlemler, günlük yaşam yönetiminin rutin döngüsü içinde risk yönetimi gibi işlev görürken, bireylerin riskleri algılayarak karşı koyabilmeleri için okuryazarlık becerisi kazanmalarını da gerektirmektedir (Nara, 2007: 943, 947). Aynı zamanda, bireylerin

daha fazla risk okuryazarı olmalarını sağlayan temel unsurlardan biri, bazı risklerin varlığının daha fazla farkında olmalarıdır (Petts vd., 2003: 5). Buna göre okuryazarlık, daha fazla riskle karşı karşıya kalınması sonucunda bireyin geliştirdiği bir beceri olarak değerlendirilebilir. Gelişen bu beceri ise, riskleri algılayarak onlara karşı tedbirler almayı olanaklı hale getirmektedir.

Bu açıklamalar ve tanımlar ışığında, risk iletişimi bağlamında okuryazarlığın önemi ve özellikle de bilgi okuryazarlığı becerilerinin gelişimine atfedilen önem açıklık kazanmaktadır. Temel bir bilgi alışverişi süreci olan risk iletişiminde bilimsel temelleri olan bilgilerin anlaşılması yönünde okuryazarlığın geliştirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Bireylerin ve kamuoyunun riskler karşısında eyleme geçebilmeleri edindikleri bilgileri rasyonel ve akılcı bir biçimde analiz edebilmelerine bağlıdır. Özellikle risklerin belirsizlik içeren doğasından ötürü kamuoyu daha çok bilme ve anlama ihtiyacı duymaktadır. Ancak bilimsellikten beslenen bu bilgilerin anlaşılması her zaman mümkün olmazken, bireylerin bu yetisinin geliştirilebilir olduğu düşünülmektedir. Bu kapsamda günümüz toplumlarında birbirleriyle bağlantılı olan bilgi ve risk kavramlarına ilişkin bireylerin okuryazarlık becerilerini geliştirmeleri hem bilgileri anlamlandırmaları hem ortaya çıkan durumları değerlendirebilmeleri hem de risklere karşı önlem alabilmeleri açısından önemli hale gelmiştir. Ancak, okuryazarlık becerisinin tamamlanan bir süreç olmadığı, yaşamın tümüne yayılmış, süreklilik arz eden bir durum olduğu ve yaşam boyu öğrenmenin bir parçası olarak değerlendirilmesi gerektiği de açıktır.

Sonuç

Günümüz toplumlarında riskin önemli bir konum edinmesinin yanı sıra bilginin ve iletişimin bireyler için göz ardı edilemeyecek bir ihtiyaç haline gelmesi, risk iletişimi çalışmalarının giderek artmasına yol açmıştır. Son yıllarda önemli bir konu haline gelen ve hem iletişim disiplini hem de halkla ilişkiler alanında çalışılmaya başlayan risk iletişimi, temel olarak bireylerin karar alabilmeleri için gereksinim duydukları bilgileri aktarma süreci olarak değerlendirilmektedir. Bu kapsamda bilgi alışverişine dayanan risk iletişimini, halkla ilişkilerden bağımsız bir süreç olarak görmek mümkün değildir. Risklere karşı bilinç ve farkındalık oluşturmak, önlem almak ya da eyleme geçmek veya riskin neden olduğu belirsizliğin önüne geçebilmek, konuyla ilgili çeşitli bilgiler edinmek ile mümkün olabilmektedir. Risk, doğası gereği karmaşık bir konu olmakla birlikte uzmanlık gerektiren de bir alandır. Bu uzmanlık risk bilgilerinin bilimsel yöntemler ile elde edilmesiyle de ilgilidir. Çok çeşitli alanlarda çok farklı risk faktörlerinden bahsedebilmek mümkünken, riskin en temel özelliği, ancak bilimsel veriler ışığında anlaşılabilir ve bilinebilir olmasıdır. Bu kapsamda değerlendirildiğinde, risk bilgilerinin herkes için anlaşılabilir olmadığını ancak hemen hemen herkesin bilgi edinme ihtiyacı içinde olduğunu söylemek mümkündür.

Bilginin anlaşılması süreci ise okuryazarlık kavramını gündeme getirirken pek çok okuryazarlık türünün günümüzde önem kazandığı aşikardır. Ancak söz konusu bilimsel bilgi temelli riskler olduğunda bilgi okuryazarlığı ön plana çıkmaktadır. Bireyin ihtiyaç duyduğu konuyla ilgili doğru, güvenilir, bilimsel bilgi kaynaklarını arama, bulma,

edinilen bilgiyi analiz ve sentez yeteneği ile eleştirel düşünme becerisi gibi pek çok odak noktası üzerinden açıklanan bilgi okuryazarlığı kavramı, bilimsel bilginin anlaşılması açısından bir adım olarak değerlendirilmektedir. Yaşam boyu öğrenmenin de bir parçası olarak geliştirilebilir bir beceri ve yetiye işaret eden okuryazarlık, risklerin anlaşılması açısından da elzemdir. Bu süreçte risk iletişiminin, bilgi paylaşımı işlevi kadar bireylerin okuryazarlık becerilerini geliştirebilmek adına da etkin bir yöntem olarak kullanmanın mümkün olduğu düşünülmektedir.

Sonuç olarak çalışmada, risk iletişiminde bilginin yeri, bilginin niteliği gibi konular ele alınarak, bilginin anlaşılması açısından önemli bir beceri olan okuryazarlık ilişkisi kurulmaya çalışılmıştır. Özellikle daha çok farklı alanlarda ele alınmış olan bilgi okuryazarlığı kavramının iletişim disiplini açısından da önemi açıklanmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda risk iletişiminin başarıya ulaşması açısından bilgi okuryazarlığı düzeyinin temel bir faktör olduğu açıkça söylenebilir.

Kaynaklar

Akkoyunlu, B. (2008, 6-8 Mayıs). *Bilgi Okuryazarlığı ve Yaşam Boyu Öğrenme-Information Literacy and Lifelong Learning*. International Educational Technology Conference (IETC)'ında davetli konuşmacı, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi. s. 11-15. ietc2008.home.anadolu.edu.tr/ietc2008/1b.doc Erişim Tarihi: 08.11.2016.

Altun, A. (2005). *Gelişen Teknolojiler ve Yeni Okuryazarlıklar*. Ankara: Anı Yayıncılık.

Arslan, A. (2012). *Felsefeye Giriş*. Ankara: Adres Yayınları.

Arslan, H. (2007). *Epistemik Cemaat Bir Bilim Sosyolojisi Denemesi*. İstanbul: Paradigma Yayıncılık.

Aşıcı, M. (2009). Kişisel ve Sosyal Bir Değer Olarak Okuryazarlık, *Değerler Eğitimi Dergisi*, Haziran, Cilt 7, No 17: 9-26.

Beck, U. (2005). *Siyasallığın İcadı*. (Çev. N. Ülner). İstanbul: İletişim Yayınları

Beck, U. (2011). *Risk Toplumu: Başka Bir Modernliğe Doğru*. (Çev. K. Özdoğan ve B. Doğan). İstanbul: İthaki Yayınları.

Boholm, A. (2008). New perspectives on risk communication: Uncertainty in a complex society. *Journal of Risk Research*, Vol. 11, Nos. 1-2, January-March, 1-3.

Burke, P. (2004). *Bilginin Toplumsal Tarihi*. (Çev. M. Tunçay). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Cevizci, A. (2010). *Felsefeye Giriş*. Ankara: Nobel Yayın.

Cevizci, A. (2012). *Bilgi Felsefesi*. İstanbul: Say Yayınları.

Charette, R.N. (2003). "Changing The Definition of Risk-Why Risk It?". Edmund H. Conrow, *Effective Risk Management: Some Key To Success*. Virginia: American Institute of Aeronautics and Astronautics, s. 435-452.

Chess, C., Hance B.J and Sandman, P.M. (1988). *A Short Guide For Government Risk Communication: Improving Dialogue with Communities*. New Jersey Department of Environmental Protection Division of Science and Research, New Jersey.

Cokely, E.T., Galesic, M., Schulz, E. Ghazal, S. and Garcia-Retamero, R. (2012). Measuring Risk Literacy: The Berlin Numeracy Test. *Judgment and Decision Making*, January, Vol. 7, No. 1: 25-47.

Çınarlı, İ. (2015). Kitle İletişimi ve Eleştirel Sağlık Okuryazarlığı., F. Yıldırım ve A.Keser (Der). *Sağlık Okuryazarlığı*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Yayın No.3, s. 15-28

Çüçen, A.K. (2014). *Bilgi Felsefesi*. İstanbul: Sentez Yayıncılık

Dura, C. ve Atik, H. (2002). *Bilgi Toplumu Bilgi Ekonomisi ve Türkiye*. İstanbul: Literatür Yayıncılık.

Dursun, Ç. (2010). Dünyada Bilim İletişiminin Gelişimi ve Farklı Yaklaşımlar: Toplum İçin Bilimden Toplumda Bilime. *Kurgu-Online International Journal of Communication Studies*, June, Vol. 2: 1-31. <http://www.kurgu.anadolu.edu.tr> Erişim Tarihi: 08.11.2016.

EFSA (Ocak, 2013). “Risk İletişimi” <https://www.youtube.com/watch?v=yIwkBmjg38Y> Erişim Tarihi: 15.09.2014.

FAO/WHO (2016). *Risk Communication Applied to Food Safety: Handbook*, Food Safety And Quality Series 2, Rome

Galloway. C. (2007). Reconfiguring the Risk Landscape: The Role of Public Relations. *Sphera Publica Revista de Ciencias Sociales y de la Comunicacion La Nueva geografía de las Relaciones Publicas*, Publicacion Anual, Murcia, No. 7: 15-27.

Galloway. C. (2012). Developing risk-literate public relations: threats and opportunities. *Asia Pacific Public Relations Journal*, Vol 13, No: 1: 20-44.

Giddens, A. (2000). *Elimizden Kaçıp Giden Dünya: Küreselleşme Hayatımızı Nasıl Yeniden Şekillendiriyor?* (Çev. O. Akınhay). İstanbul: Alfa

Giddens, A. (2010). *Modernite ve Bireysel-Kimlik: Geç Modern Çağda Benlik ve Toplum*. (Çev. Ü. Tatlıcan). İstanbul: Say Yayınları

Goto, S. (2012). Built-in Stabilizers and Risk Literacy: Protecting the Sustainability of the Insurance Industry. *Center on Japanese Economy and Business Occasional Paper Series*, Columbia University Academic Commons, No. 60: 1-17. <https://academiccommons.columbia.edu/catalog/ac%3A147287> Erişim Tarihi: 15.11.2016.

Gökçe, O. (2006). *İçerik Analizi: Kuramsal ve Pratik Bilgiler*. Ankara: Siyasal Kitabevi.

Gutteling, J.M and Wiegman, O. (1996). *Exploring Risk Communication*. Springer-Science+Business Media, B.V.

Güven, M. (2008). Information Literacy: Learning To Learn and Teacher Training. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Spring, Vol. 7, No. 24: 20-36. <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/esosder/article/view/5000068144/5000063208> Erişim Tarihi: 09.11.2016.

Headrick, D.R. (2002). *Enformasyon Çağı: Akıl ve Devrim Çağında Bilgi Teknolojileri 1700-1850*. (Çev. Z. Kılıç). İstanbul: Kitap Yayınevi.

Heath, R.L. and Nathan, K. (1990-91). Public Relations' Role in Risk Communication: Information, Rhetoric and Power, *Public Relations Quarterly*, Winter, 15-22.

Heath, R.L. and Palenchar, M. (2000). Community Relations and Risk Communication: A Longitudinal Study of the Impact of Emergency Response Messages. *Journal of Public Relations Research*, 12: 2, 131-161.

Heath, R.L., Bradshaw, J. and Lee, J. (2002). Community Relationship Building: Local Leadership in the Risk Communication Infrastructure. *Journal of Public Relations Research*, 14:4, 317-353.

Horton, F.W.Jr/UNESCO. (2008). Understanding Information Literacy: A Primer. *United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization Information for All Programme: Communication and Information Sector*, Paris, France.

İrızık, G. (2002). Bilgi Toplumu mu, Enformasyon Toplumu mu? Analitik-Eleştirel Bir Yaklaşım. *Bilgi Toplumuna Geçiş Toplantısı Açılış Konuşmaları Türkiye Bilimler Akademisi*. Ankara, 25-26 Mart, s. 53-62.

Keyman, F.E. (1995). "Küçülen ve Parçalanan Dünyada Siyaseti Anlamak", *Toplum ve Bilim*, No. 68, 41-65.

Kurbanoglu, S.S. (2010). "Bilgi Okuryazarlığı: Kavramsal Bir Analiz", *Türk Kütüphaneciliği*, 24 (4): 723-747.

Küçüközmen, C.C. (2010). Finansal Krizi Sorularla Anlamak: Oyuncular ve Riskler., M. Karacal, H.F. Baklacı ve H. Yetkiner (Editörler). *Küresel Krizi ve Risk Yönetimi: Yanılgılar ve Gerçekler*. Birinci Basım, İzmir Ekonomi Üniversitesi Yayınları No. 35, s. 103-152.

Lau, J. (2006). Guidelines on Information Literacy for Lifelong Learning. *International Federation of Library Associations and Institutions*, Final Draft, 1-60. <http://www.ifla.org/files/assets/information-literacy/publications/ifla-guidelines-en.pdf> Erişim Tarihi: 29.09.2016.

Lusardi, A. (2015). Risk Literacy. *Ital Econ J*, 1: 5-23.

Maesele, P. (2010). Science journalism and social debate on modernization risks. *Journal of Science Communication*, Science Journalism in the Age of Crowd: Interviews, Interview by Filippo Bonaventura, 9(4), December, 1-5.

Mancuso, J.M. (2008). Health Literacy: A concept/dimensional analysis. *Nursing and Health Sciences*. 10: 248-255.

McCarthy, D.E. (2002). *Bilgi Kültürü*. (Çev. A.F. Yılmaz). İstanbul: Chiviyazıları Yayınevi.

Mengüsoğlu, T. (1983). *Felsefeye Giriş*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Morgan, M.G., Fischhoff, B., Bostrom, A. and Atman, C.J. (2002). *Risk Communication: A Mental Models Approach*. New York: Cambridge University Press.

Motta, B. H. and Palenchar, M. J. (2008). Awareness, Attitudes and Utilization of Community Right to Know: Public Relations Practitioners and Environmental Risk Communication. *College of Communication and Information 30th Annual Research Symposium*, Conference Paper, Knoxville, 1-34,

Nara, Y. (2007). Information Literacy and Everyday Life Risks. *Knowledge-Based Intelligent Information and Engineering Systems*, Conference paper, Vol 4693: 942-949.

National Research Council. (1989). Improving Risk Communication. *Committee on Risk Perception and Communication*, Washington D.C: National Academy Press.

Palenchar, M.J. and Heath, R.L. (2002). Another Part of the Risk Communication Model: Analysis of Communication Processes and Message Content. *Journal of Public Relations Research*, 14: 2, 127-158.

Petts, J., Wheeley, S., Homan, J. and Niemeyer, S. (2003). Risk Literacy and The Public: MMR, Air Pollution and Mobile Phones. *Final Report For The Department of Health*, January, Centre for Environmental Research and Training, UK: The University of Birmingham.

Punch, K. F. (2005). *Sosyal Araştırmalara Giriş Nicel ve Nitel Yaklaşımlar*. (Çev. D. Bayrak, H.B. Arslan, Z. Akyüz). Ankara: Siyasal Kitabevi.

Renn, O. (2009). Risk Communication: Insights and Requirements for Designing Successful Communication Programs on Health and Environmental Hazards. R.L. Heath and H.D. O’Hair (der.), *Handbook of Risk and Crisis Communication*. New York & London: Routledge, s. 80-98.

Reynolds, B. and Seeger, M.W. (2005). Crisis and Emergency Risk Communication as an Integrative Model. *Journal of Health Communication*, 10: 43-55.

Snaveley, L. and Cooper, N. (1997). “The Information Literacy Debate”, *The Journal of Academic Librarianship*, January, Vol, 23. Issue 1: 9-14.

TDK- Türk Dil Kurumu, (2018). “Bilgi” <http://www.tdk.gov.tr/> Erişim Tarihi: 21.08.2018.

Tekeli, İ. (2002). Bilgi Toplumuna Geçerken Farklılaşan Bilgiye İlişkin Kavram Alanı Üzerinde Bazı Saptamalar. *Bilgi Toplumuna Geçiş Toplantısı Açılış Konuşmaları Türkiye Bilimler Akademisi*. Ankara, 25-26 Mart, 15-45.

Uçak, N. Ö. (2010). “Bilgi: Çok Yüzlü Bir Kavram”, *Türk Kütüphaneciliği*, 24(4): 705-722.

WHO Guidance Risk Communication (t.y.), <http://www.who.int/risk-communication/guidance/en/> Erişim Tarihi: 16.11.2016.